

ΒΑΣΑ ΚΟΝΤΟΡΙΝΗ

ΟΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΚΩ*

Ἀποτελεῖ παλαιά ἐπισήμανση τῆς ἔρευνας ὅτι οἱ γνώσεις μας γιὰ τοὺς συλλόγους τῆς ἀρχαιότητος προέρχονται σχεδόν' ἀποκλειστικά ἀπὸ τίς ἐπιγραφές. Εἰδικά γιὰ τὴν ἑλληνο-ρωμαϊκὴ Αἴγυπτο, ὅπως εἶναι ἀναμενόμενο, ὑπάρχει πλούσια πληροφόρηση καὶ ἀπὸ τοὺς παπύρους. Παράλληλα, οἱ φιλολογικὲς πηγές τηροῦν μία περίεργη σιωπή, ἢ ὁποία φαίνεται ἀδιατάρακτη. Ἐάν μάλιστα ἀναλογιστεῖ κανεὶς τὴν τεράστια διάδοση, τὴν μακροαίωνα ζωὴ καὶ τὴν εὐρύτατη ἀποδοχὴ τῶν

Στὸ ἄρθρο αὐτὸ χρησιμοποιοῦνται ἐπίσης οἱ ἑξῆς συντομογραφίες:

HG: R. Herzog, *Heilige Gesetze von Kos*, Abh. Ak. Berlin, 1928, n° 6.

KF: R. Herzog, *Koische Forschungen und Funde* (Leipzig 1899).

LGPN: *A Lexicon of Greek Personal Names*. I-III (Oxford 1987 κ. ἑ.).

NS: A. Maiuri, *Nuova Silloge epigrafica di Rodi e Cos* (Firenze 1925).

Paton - Hicks: W.R. Paton - E.L. Hicks, *The Inscriptions of Cos* (Oxford 1891).

F. Poland: F. Poland, *Geschichte des griechischen Vereinswesens* (Leipzig, 1909).

Segre, Iscr. Cos: M. Segre, *Iscrizioni di Cos*, 1-2, Monografie della Scuola archaeologica di Atene VI (Roma 1993).

S.M. Sherwin-White: S.M. Sherwin-White, *Ancient Cos*, Hypomnemata 51 (Göttingen 1978).

* Τὸ ἄρθρο αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀνεπτυγμένη μορφή τῆς ἀνακοίνωσής μου στὸ Διεθνὲς ἐπιστημονικὸ συνέδριο Ἱστορίας - Τέχνης - Ἀρχαιολογίας τῆς Κῼ. Κῼς, 2-4 Μαΐου 1997.

1. Μὲ τὸ ἐπίρρημα «σχεδόν» μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐννοήσῃ, π.χ., τίς γνωστὲς μας θουκυδίδειες ἐταιρεῖες, τίς ὁποῖες, ὁμως, οἱ ἐρευνητὲς δὲν ἐντάσσουν στοὺς κανονικοὺς συλλόγους, ἢ ἀκόμα τοὺς καλοὺς θιάσους τῶν Ἀθηναίων, σύμφωνα μὲ τὴν πλήρως ἀπαξιωτικὴ ἔκφραση τοῦ Δημοσθένη, *Περὶ τοῦ στεφάνου*, 260, στίς ὀργανιστικὲς τελετὲς τῶν ὁποίων συμμετεῖχε ὁ Αἰσχίνης. Μπορεῖ ἀκόμα νὰ ἐννοήσῃ κανεὶς τίς ἐπανειλημμένες ἀλλὰ ἀπλὲς ἀναφορὲς σὲ διαφόρους Βίους τοῦ Πλουτάρχου (*Βροῦτος*, *Κλεομένης* κλπ.) τῶν *περὶ τὸν Διόνυσον Τεχνιτῶν*, τῶν ὁποίων ἡ σπουδαιότητα καὶ ἡ δραστηριότητα, ὅπως ἀποκαλύπτεται μὲ ἀρκετὲς λεπτομέρειες πάλι ἀπὸ τίς ἐπιγραφές (καὶ τίς δημοσιευμένες καὶ τίς ἀνέκδοτες), δὲν εἶναι μόνο πολύπλευρες ἀλλὰ καὶ γεωγραφικὰ εὐρύτατες.

συλλόγων στην αρχαία κοινωνία, από την ελληνιστική κυρίως εποχή και έπειτα, ή σιωπή αυτή όρθά χαρακτηρίζεται «άξιοσημείωτη»². Έξαίρεση αποτελεί ή Κωσ αλλά ειδικά για τό περίφημο κοινό των Άσκληπιαδών. Τό κοινό αυτό, τό όποιο άργότερα θά αναφέρεται ως τό κοινό των ιατρών δαμοσιεύντων, δηλαδή οί γιατροί, έχει άπασχολήσει μερικούς συγγραφείς και κυρίως, λόγω των ειδικών ενδιαφερόντων του, τόν Γαληνό³.

Οί πρώτες συλλογές έπιγραφών της Κω, πού άρχισαν νά δημοσιεύονται από τά τέλη του προηγούμενου αιώνα, ανάμεσα στό ιδιαίτερα αξιόλογο έπιγραφικό ύλικό παρουσίασαν και λίγες δεκάδες έπιγραφών αναφερόμενων στους συλλόγους του νησιού⁴. Η πρόσφατη έκδοση ενός τόμου μέ την ύπογραφή του Μ. Segre μαζί μέ άρκετές έκατοντάδες σημαντικών έπιγραφών ήλθε νά προσθέσει και λίγα νέα κείμενα σχετικά μέ τά κοινά⁵.

Τό έπιγραφικό ύλικό πού είναι ως τώρα γνωστό για τους συλλόγους στην Κω προέρχεται κυρίως από την πόλη της Κω ενώ λίγα κείμενα προέρχονται και από τους δήμους. Χρονολογείται από τόν 3ο αί. π.Χ. ως τόν 2ο ή 3ο αί. μ.Χ.

Σχετικά μέ τό είδος των έπιγραφών, οί περισσότερες από τίς μισές

2. M.N. Tod, *Sidelights on Greek History* (Oxford 1932), σ. 71.

3. Διεξοδική παρουσίαση του κοινού των ιατρών και της ιατρικής σχολής της Κω από τή S.M. Sherwin-White, *Ancient Cos, Hypomnemata 51* (Göttingen 1978) κυρίως σσ. 256-274.

4. Τό γνωστό ύλικό μέχρι τή δημοσίευση του έργου του Μ. Segre συγκέντρωσε και μελέτησε ή S.M. Sherwin-White, σσ. 360-363 και *passim*.

Παρ' όλη την αναζήτηση στό μουσειό και τίς αποθήκες φαίνεται ότι οί έπιγραφές πού δημοσιεύθηκαν στά παλαιότερα έργα και ιδίως στά *The Inscriptions of Cos* και *Nuova Silloge epigrafica di Rodi e Cos* δέν έχουν διασωθει. Για την αναζήτηση των έπιγραφών εύχαριστώ την dott. Patr. Monazzi και τόν έπιμελητή αρχαιοτήτων, δρ. Δ. Μποσνάκη (τόν τελευταίο και για τίς πληροφορίες).

5. *Iscrizioni di Cos*, 1-2. Monografie della Scuola archaeologica di Atene VI (Roma 1993). Η σπουδαιότης, ό αριθμός και ή ποικιλία των έπιγραφών κατατάσσουν τό ύλικό αυτό μεταξύ των σημαντικότερων πού δημοσιεύθηκαν τά τελευταία χρόνια. Μέ εύλογο, λοιπόν, ενδιαφέρον περιμένουν οί έρευνήτες την ολοκλήρωσή του μέ τό δεύτερο μέρος πού περιλαμβάνει τίς επιτύμβιες έπιγραφές και τά απαραίτητα λεξιλόγια πού λείπουν από τό πρώτο μέρος· τά λεξιλόγια, τά όποια ήδη έτοίμασε ή dott. Monazzi, θά κάνουν τό σημαντικό αυτό έργο και εύχρηστο.

ἐπιγραφές εἶναι ὄροι τῶν τάφων τῶν διαφόρων συλλόγων στή νεκρόπολη. Πρόκειται δηλαδή γιά σύντομα κείμενα, τά ὅποια ἀναφέρουν ἀπλῶς τήν ὀνομασία τοῦ κτήτορος θιάσου καί παρουσιάζουν μέ λίγες ἐξαιρέσεις τήν ἐξῆς σύνταξη· π.χ., [ῶ]ρος θηκαίων [θι]άσου Ἀθανα[ί]-στᾶν τῶν [σ]ῖν Ἀσκλη[π]ιάδει⁶. Ἐκτός ἀπό τούς ὄρους τῶν τάφων ἕως τώρα ὑπάρχουν ἐπίσης τρία ψηφίσματα, λίγες τιμητικές καί ἀναθηματικές ἐπιγραφές· μία ἀπό τίς τελευταῖες περιλαμβάνει κατάλογο δέκα ὀκτώ μελῶν μιᾶς συνόδου.

Στήν κατηγορία τῶν ταφικῶν ὄρων («ὄρος *sepolcrale*») τήν χαρακτηρίζει ὁ ἐκδότης A. Maiuri) κατατάσσεται γενικά ἀπό τούς ἐρευνητές ἡ ἐπιγραφή NS, 492: - - - ἀνεος, Εὐμηλιόδωρος Διοκλεῦς θιάσω Βακχιαστᾶν τῶν [σ]ῖν Εὐμηλιόδωροι⁷. Νομίζουμε ὅτι ὁ χαρακτηρισμός αὐτός δέν μπορεῖ πλέον νά γίνει ἀποδεκτός. Κατ' ἀρχήν δέν γνωρίζουμε τήν μορφή τῆς πέτρας ὥστε νά τήν κατατάξουμε στούς ὄρους ἀφοῦ, ὅπως σημειώνει ὁ ἐκδότης, ἡ πέτρα ἦταν ὄχι μόνο σπασμένη ἀλλά καί ἐντοιχισμένη καί γι' αὐτό ἀκριβῶς δέν ἦταν δυνατόν νά περιγραφεῖ⁸. Τό κυριώτερο ὁμως πρόβλημα εἶναι ὅτι ἀκόμα κι' ἂν δεχθοῦμε ὅτι πρόκειται γιά ἕναν ταφικό ὄρο διαφορετικοῦ ἴσως σχήματος, ἡ σύνταξη τοῦ κειμένου εἶναι διαφορετική ἀπό τή σύνταξη ὄλων τῶν ἕως τώρα γνωστῶν ὄρων τῆς Κῶ. Συγκεκριμένα, ὑποκείμενο ἐδῶ δέν εἶναι ὁ ὄρος θηκαίων (ἢ θιάσου) ἀλλά ἕνας ἢ περισσότεροι πολῖτες, ἐκ τῶν ὁποίων τουλάχιστον ὁ ἕνας συνδέεται στενότερα μέ τόν θίασο. Ἐξάλλου, τό ὄνομα τοῦ θιάσου δέν εἶναι σέ γενική (κτητική) ἐξαρτώμενη ἀπό τή λέξη ὄρος ἀλλά στή δοτική, τήν πτώση μέ τήν κατ' ἐξοχήν χαριστική ἔννοια στίς σύντομες ἰδίως ἐπιγραφές. Νομίζουμε, λοιπόν, ὅτι πρόκειται γιά ἀναθηματική ἐπιγραφή μέ ἀναφορά ἑνός μέλους ἢ κάποιων μελῶν, οἱ ὅποιοι ἔκαναν μία δωρεά ὑπέρ τοῦ θιάσου⁹.

6. Paton - Hicks, 158.

7. Τό ἀνθρωπινύμιο Εὐμηλιόδωρος θεωρεῖται ἀπό τόν L. Robert θεοφόρο καί συχετίζεται μέ τόν Εὐμήλιο, προστάτιδα θεότητα τῶν κοπαδιῶν στό μυθολογικό πάνθεο τῆς Κῶ, *Etudes épigraphiques et philologiques* (Paris 1938), σσ. 214-217.

8. Ἐντοιχισμένη στή γωνία ἑνός σπιτιοῦ. Τό ἀριστερό ἄκρο τῆς ἐπιγραφῆς σώζεται μερικά ἐνῶ ἀπό τά δεξιά, σύμφωνα μέ τό κείμενο, ἐλάχιστο μέρος φαίνεται νά λείπει. Βλ. γενικά τίς ἐπιγραμματικές περιγραφές τῶν ὄρων τῆς Κῶ, π.χ., Paton - Hicks, 155-157· NS, 490-491, 495.

9. Βλ., π.χ., τήν παρόμοιας σύνταξης ἀναθηματική ἐπιγραφή ἀπό τήν ἴδια τήν Κῶ, Segre, *Ischr. Cos*, EV 223 (2ος αἰ. π.Χ.): [Δημ]ήτριος Ἀλε[ξ]α[γ]δρεῦς Ἀθη[να]ισ[τ]αῖς Λιν-

Οἱ **σύλλογοι** πού γνωρίζουμε ὡς τώρα ἀπό τήν Κῶ (σ' αὐτούς περιλαμβάνονται καί οἱ ἐπαγγελματικές ὁμάδες) εἶναι σχεδόν σαράντα πέντε. Σέ ὅσες περιπτώσεις ἀναφέρεται ὁ χαρακτηρισμός τους παρατηροῦμε ὅτι ἡ συντριπτική πλειοψηφία εἶναι *θίασοι* ἐνῶ ἀναφέρονται τέσσερα κοινά, ἕνας ἔρανος καί μία *σύννοδος*.

Ἡ **ὀνομασία** τῶν διαφόρων συλλόγων ἐκτός τῶν συντεχνιῶν περιλαμβάνει σχεδόν σταθερά ἐκτός ἀπό τό ὄνομα τῆς προστάτιδας θεότητας καί τήν ἀναφορά τοῦ ἰδρυτῆ ἢ ἀρχηγοῦ, Κώου ἢ ξένου, ὅπως δείχνει ὁ κατάλογος τῶν συλλόγων τῆς Κῶ πού παραθέτουμε στό τέλος αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου. Τό στοιχεῖο αὐτό παρατηρεῖται ἐδῶ συχνότερα ἀπό ὁποιοδήποτε ἄλλο μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου καί γιὰ τοῦτο νομίζουμε ὅτι πρέπει νά ἀναγνωρισθεῖ ὡς ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό τῶν συλλόγων τῆς Κῶ ἀνεξαρτήτως τοῦ εἶδους των ἀφοῦ ἐκτός τῶν θιάσων ὑπάρχει καί στήν ὀνομασία τῆς μόνης ἕως τώρα γνωστῆς συνόδου στό νησί, αὐτῆς τῶν *᾽Οσειριαστῶν τῶν σὺν Ἰάσ[ωνι Βωλίχου]*¹⁰.

Ἐξάλλου, τό πλῆθος τῶν ἰωνισμῶν στήν ἐπιγραφή πού παραθέτουμε στή σ. 9 θά πρέπει νά ἀποδοθεῖ πιθανότατα στό status καί τήν προέλευση τοῦ ἀναθέτη. Δυσκολεύεται πράγματι νά δεχθεῖ κανεὶς ὅτι στήν δωρική Κῶ τόν 2ο αἰ. π.Χ. λατρευτές τῆς *Ἀθάνας Λινδίας* καί τοῦ *Διὸς Ἀταβυρίου*, τῶν πάνσεπτων θεοτήτων τῆς Λίνδου καί τῆς Καμίρου, τῶν δύο ἀπό τίς ἀρχαῖες πόλεις τῆς Ρόδου, μέ τήν ὁποία ὁ σύλλογος αὐτός θά πρέπει νά διατηροῦσε δεσμούς, θά προτιμοῦσαν ἀφ' ἑνός μὲν τόν ἰωνικό τύπο τοῦ ὀνόματος ἀντί τοῦ ἀναμενόμενου *Ἀθαναῖσταις*

δι[αστ]αῖς καί Δια[ταβ]ηριασταῖς [τοις] σὺν Ἐρμα[γόρα] Σωτηρίδα (ἡ ἐπιγραφή σχολιάζεται παρακάτω).

10. Segre, *Iscr. Cos*, EV 375· πρόκειται γιὰ ἐπανεκδόση τῆς ἐπιγραφῆς Paton - Hicks, 54 μέ οὐσιαστικές διορθώσεις στους στίχους 1-2 καί 5 (τῆς δεξιᾶς καί μεσαίας στήλης) καί παρατηρήσεις γιὰ τήν πέτρα ἀπό τόν M. Segre. Ὁ τονισμός τοῦ ὀνόματος τοῦ στ. 4 σέ αὐτή τήν ἐπιγραφή τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. δέν εἶναι βέβαια *Δάμας* (Paton - Hicks, S.M. Sherwin-White, σ. 424 καί M. Segre) ἀλλά *Δαμᾶς* (*Lexicon of Greek Personal Names*, I (Oxford 1987), s.v. (26)). Τό ὄνομα ἀνήκει στήν πλουσιότατη κατηγορία τῶν περισπωμένων ἀνθρωπωνυμίων σέ -ᾶς, -ᾶδος μέ παραδείγματα ἤδη ἀπό τόν 7ο αἰ. π.Χ. ἀπό τήν Ἰωνία (Σωκράς - Σωκράδος κλπ., O. Masson, *Onomastica graeca selecta* (Paris, 1990), σ. 317 καί passim) καί σέ -ᾶς, -ᾶ μέ μαρτυρίες ἀπό τόν 6ο (Ἀκεσᾶς ἀπό τή Σαλαμίνα τῆς Κύπρου) καί ἰδίως ἀπό τόν 5ο καί 4ο αἰ. π.Χ. καί ἐξῆς ἀπό διάφορες ἑλληνικές περιοχές ἐκτός τῆς Ἀττικῆς, ὅπου ἐμφανίζεται μετὰ τήν κλασική περίοδο (O. Masson, ὁ.π., σ. 14 καί passim).

Λινδιασταῖς¹¹ ἀφ' ἑτέρου δέ τό περιεργό σύνθετο ἀπό δύο δοτικές ἀντί τοῦ συνήθους Διός Ἀταβυριασταῖς¹².

Οἱ πληροφορίες πού διαθέτουμε γιά τήν ὀργάνωση, τή λειτουργία καί γενικά τή ζωή τῶν συλλόγων στήν Κῶ δέν εἶναι πολλές. Συγκεκριμένα, ἕνας σύλλογος γιά τόν ὁποῖο ἔχουμε πληροφορίες εἶναι τό κοινόν τῶν συμπορευομένων παρὰ Δία Ἰέτιον πού ἀναφέρεται σέ ψήφισμα τοῦ τέλους τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. ἀπό τόν δῆμο τοῦ Ἰσθμοῦ¹³. Τό ψήφισμα αὐτό ἐκδόθηκε ἀπό τό κοινό, στ. 2, ἔδοξε τῶι κοινῶ[ι], γιά νά τιμήσει δύο πολῖτες, οἱ ὁποῖοι αὐθορμήτως προσφερθέντες ἔγιναν ἐπιμήνιοι καί χωρίς νά φεισθοῦν προσπαθειῶν ἐπιτέλεσαν τή θυσία τοῦ Δία Ἰετίου καί τήν ἀναδιοργάνωση τῆς λατρείας του. Ἡ δραστηριότητά τους ὀλοκληρώθηκε μέ συμπόσιο πού παρέθεσαν στούς δημότες καί σέ ὄσους ἦρθαν ἀπό τήν ὑπόλοιπη Κῶ γιά νά παρευρεθοῦν στίς τελετές αὐτές¹⁴. Αὐτή ἀκριβῶς ἡ συνάντηση τῶν συμπορευομένων, τῶν λατρευτῶν δηλαδή τοῦ Δία Ἰετίου, Ἰσθμιωτῶν καί λοιπῶν Κῶων, γύρω ἀπό τόν βωμό τοῦ θεοῦ¹⁵ στήν καθορισμένη βέβαια ἀπό τό ἐορτολόγιο τῆς Κῶ ἡμερομηνία, ἀποτελεῖ τό κοινό· ἀπό αὐτή τήν ἔνωση προκύπτει τό κοινό¹⁶. Ἡ φύση τοῦ κοινοῦ αὐτοῦ φαίνεται ἐπίσης καί ἀπό τό ὅτι στό ψήφισμα δέν ἀναφέρονται ἀποκλειστικά δικοί του ἄρχοντες. Πράγματι, οἱ

11. Τόν δωρικό τύπο Ἀθαναῖσταί, σέ ἀντίθεση μέ τόν τύπο Παναθηναῖσταί, στή Ρόδο ἀποδίδει ἀκριβῶς ὁ Chr. Blinkenberg, *Lindos. Fouilles de l'acropole 1902-1914. II. Inscriptions* (Berlin-Copenhagen 1941), σ. 798, στήν προέλευση ἀπό τό ὄνομα τῆς τοπικῆς θεότητας.

12. Οἱ ροδιακές ἐπιγραφές δείχνουν ὅτι στίς σύνθετες ὀνομασίες τῶν συλλόγων τό ὄνομα τοῦ Διός εἶναι πάντα στή γενική· ἐκτός ἀπό τούς Διός Ἀταβυριαστάς ἢ Διοσαταβυριαστάς ἀναφέρονται οἱ Διοσμιλχιασταί, Διοσξεινιασταί, Διοσ(σ)ωτηριασταί, π.χ., G. Pugliese-Carratelli, «Per la storia delle associazioni in Rodi antica», *ASAA*, 1939-41, σ. 180.

13. Paton - Hicks, 382; *Syll.*³, 1107· παρακάτω χρησιμοποιοῦ τό κείμενο τῶν Paton - Hicks.

14. Στ. 8-14 : Γενόμε[ε]νοι ἐπιμήνιοι αὐτεπάγγελτοι τά τε ἱερά ἐξέθυσαν τῶ[ι] Διῖ καί ἀνενεώσαντο τάν θυσίαν τοῦ Διός καί τάν ὑποδοχά[ν] ἐ]ποιήσαντο τῶν δαμοτῶν καί [τ]ῶν ἄλλων πάντων.

15. Πλησίον τοῦ ὁποῖου στήθηκε ἡ στήλη μέ τό ψήφισμα αὐτό, βλ. σημ. 18.

16. Αὐτή τήν ἐρμηνεῖα εἶχε προτείνει ἀπό τόν προηγούμενο αἰῶνα ὁ Dittenberger, *Syll.*², 735, π. 3 (ἐπαναλαμβάνεται καί στήν *Syll.*³, 1107, π. 3) καί ἔγινε ἔκτοτε ἀποδεκτῆ· F. Poland, *Geschichte des griechischen Vereinswesens* (Leipzig, 1909), σ. 165 κυρίως, γιά τό συγκεκριμένο ἀλλά καί γιά ἄλλα παρόμοια κοινά.

ἐπιμήνιοι μετέχουν καί σέ ἄλλες ἀνάγκες τῆς λατρείας στόν δῆμο τῶν Ἰσθμιωτῶν¹⁷ ἐνῶ οἱ ταμίες ἀναμφίβολα εἶναι ἄρχοντες τοῦ δήμου ἀφοῦ σέ αὐτούς ἀνατίθενται ὄχι μόνον ὅλες οἱ διαδικασίες οἰκονομικοῦ καί τεχνικοῦ χαρακτήρα τῆς κατασκευῆς τῆς στήλης καί τῆς πληρωμῆς τοῦ χαρακτῆ τοῦ κειμένου ἀλλά καί ἡ ἀπόφαση γιά τήν ἀνάθεσή της σέ δημόσιο χῶρο, ὅπως ὁ βωμός τοῦ θεοῦ¹⁸.

Ἐνα ἄλλο τιμητικό ψήφισμα τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. ἀποδίδεται ἀπό τούς ἐκδότες μᾶλλον σέ ἓνα κοινό¹⁹. Λόγω τῆς πολύ ἀποσπασματικῆς διατήρησης τοῦ λίθου τό ὄνομα τοῦ κοινοῦ δέν ἔχει διασωθεῖ ἐνῶ ἀπό τό ὄνομα τοῦ τιμώμενου σώζεται μόνο ἡ ἀρχή. Στό αἰτιολογικό τοῦ ψηφίσματος ἀναφέρονται κάποια γενέθλια (στ. 6, τῶν γενεθλίων - - -), τά ὅποια συσχετίζονται βásiμα ἀπό τούς ἐκδότες μέ ἐορτή γενεθλίων μέλους κάποιου βασιλικοῦ οἴκου ἐνῶ τά τέκ[να- - -], πού ἀναγνωρίζονται στό στ. 11 τῶν ἀποφάσεων, συνδέονται ἐπίσης μέ κάποια δυναστική οἰκογένεια. Οἱ σχέσεις τῆς Κῶ μέ τούς περισσότερους βασιλικούς οἴκους τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου καί κυρίως αὐτόν τῶν Λαγιδῶν εἶναι γνωστές καί δέν περιορίζονται μόνο στό πολιτικό ἐπίπεδο ἀλλά ἐπεκτείνονται καί στό πολιτιστικό καί λατρευτικό²⁰.

Σέ ἓνα τρίτο τιμητικό ψήφισμα, ἐπίσης τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. πολύ κακῆς διατήρησης, ἓνα κοινό φαίνεται νά τιμᾷ κάποιον ὁ ὅποιος, σύμφωνα μέ τήν ἐνδεικτικά προτεινόμενη ἀλλά ὅπωςδήποτε συζητήσιμη ἀποκατάσταση τοῦ M. Segre, πρέπει νά ἦταν συγχρόνως ἱερέας καί κλειδοῦχος, στ. 7-8, [- - - ἱερῆ καί κλειδοῦχον- - -]²¹. Οἱ κλειδοῦχοι, ἓνας ἢ περισσότεροι, ἄνδρες ἢ γυναῖκες, ἦσαν μέλη τοῦ ἱερατείου γνωστά ἀπό διάφορες πόλεις τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου στήν ὑπηρεσία ὄχι μόνον ἑλλη-

17. Στ. 16-24: *ὅπως οὖν καί τοῖ μετὰ ταῦθ' αἰρούμενοι ἐπιμήνιοι [πολ]ὴ προθυμοτέρως αὐτός παρέχ[ωνται], εἰδότες τὰν τῶν δαμοτᾶν εἰ[ν]οιαν· δεδόχθαι Νικαγόραν μέ[ν] καί Λύκαιθον ἐπαινεῖσαι ἐπὶ τ[ε] τᾶ αἰρέσει καί εὐσεβείᾳ ἂν [ἔ]χοντι ποτὶ τὸς θεὸς καί τ[ὸς] δ[ια]μότας. Syll.³ αὐτόθι· F. Poland, σ. 389 μέ τίς σημειώσεις.*

18. Στ. 25-31: *τοῖ δέ] ταμίαι ἀναγραφάντων τόδε [τὸ ψά]φισμα ἐς στάλαν λιθίναν καί] ἀναθέντων παρ τὸν βωμόν τοῦ Διός· τὸ δέ ἀνάλωμα [τὸ γε]νόμενον ἐς τὰν στάλαν τε[μ]ίσάντων τοῖ ταμίαι.*

19. Παρά σέ μία συμπολιτεία («Bund»). L. u. K. Hallof - Chr. Habicht, «Aus der Arbeit der «Inscriptiones Graecae» II. Ehrendekrete aus dem Asklepieion von Kos», *Chiron*, 28 (1998), σσ. 128-129, π^ο 16.

20. S.M. Sherwin-White, κυρίως σσ. 90-139.

21. *Iscr. Cos*, ED 102. «Le integrazioni sono date per mostrare il senso».

νικῶν θεοτήτων ἀλλά καί ἀνατολικῶν, π.χ. τῆς Ἴσιδας²². Οἱ κλειδοῦχοι εἶναι περισσότερο γνωστοί στήν Ἀθήνα, ὅπου ἔξι κλειδοῦχοι, ἄτομα νεαρῆς ἡλικίας, ἦσαν στήν ὑπηρεσία τοῦ Ἀσκληπιοῦ²³. Ἄν εἶναι ὀρθή ἡ πρόταση τοῦ M. Segre θά ἔχουμε ἐδῶ τήν πρώτη μαρτυρία τῶν κλειδοῦχων στό νησί τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ὅπου ἐπίσης ὑπάρχει λατρεία τῆς Ἴσιδας²⁴ καί σύλλογοι Ἰσιαστῶν²⁵. Τό γεγονός, ὡστόσο, ὅτι ἡ ὀνομασία τοῦ κοινοῦ λείπει ἀπό τή νέα ἐπιγραφή, δέν ἐνθαρρύνει περαιτέρω συσχετισμούς.

Στούς θεσμούς τῶν συλλόγων τῆς Κῶ μποροῦν ἀκόμα νά προστεθοῦν ὁ προστάτας τῶν γρυτοπωλῶν, τῶν μικροπωλητῶν γυναικείων εἰδῶν (ἀρωμάτων, ὑφασμάτων κλπ.) σέ δίγλωσση ἀναθηματική ἐπιγραφή στόν Αὐγουστο Ἑρμῆ²⁶ καί ὁ ἀρχ[ερα]νισ[τά]ς τοῦ θιάσου Διός Σωτήρος καί Ἀστάρτης²⁷, τόν ὁποῖο ὀφείλουμε στήν ἀποκατάσταση τοῦ A. Wilhelm²⁸.

Σχετικά μέ τή σύνθεση τῶν συλλόγων εἶναι γνωστές μερικές περιπτώσεις. Αὐτή τοῦ κοινοῦ τῶν λατρευτῶν τοῦ Διός Ἐτείου στόν δῆμο τοῦ Ἴσθμοῦ καί αὐτή τῆς συνόδου τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ὀσίριδος μέ ἀρχηγό τόν Ἰάσονα, γυιό τοῦ Βωλίχου, πού ἀριθμοῦσε δέκα ὀκτώ πιστούς, ὅλους Κῶους (καί γιά τίς δύο αὐτές ἐπιγραφές βλ. παραπάνω). Στό μόνο ἔρανο πού γνωρίζουμε ἀπό τήν Κῶ, αὐτόν τῶν Ἰσιαστῶν, βλέπουμε νά ἀναφέρονται δύο Κῶοι, προφανῶς συγγενεῖς, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ

22. Γενικά γιά τόν θεσμό αὐτό βλ. πάντα RE, XI, 1 [H. Kohl, 1921], 593-600 s.v.

23. S.B. Aleshire, *The Athenian Asklepieion* (Amsterdam 1989), σσ. 89-90.

24. S.M. Sherwin-White, σ. 370. Segre, *Iscr. Cos*, EV 16 καί 149 (ἐπανέκδοση τοῦ ἐνεπίγραφου τμήματος τοῦ βωμίσκου NS, 449, ἀναθήματος κάποιου Γλανκία νεωκόρου στήν Ἴσιδα Σώτεια, μέ χρονολόγηση στόν 1ο αἰ. π.Χ. ἀντί «c. II-I BC?» S.M. Sherwin-White, ὁ.π., σημ. 669 ἢ στόν 3ο-2ο αἰ. π.Χ. LGPN, I, s.v. Γλανκίας (26)).

25. Βλ. τόν κατάλογο τῶν συλλόγων στό τέλος αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου (Ἴσ- καί Εἰσ-).

26. NS, 466: *Imp. Caesari Divi f. Aug. Mercurio scrutareī. Αὐτοκράτορι Καίσαρι θεοῦ νίῳ Σεβαστῶι Ἑρμῆι γρυτοπῶλαι. Προστατοῦντος Διογένους τοῦ Πολυχάρους φιλοκαίσαρος. Ὁ Διογένης Πολυχάρους θά πρέπει νά ἦταν ἐξέχων πολίτης ἀφοῦ ἔχει τόν τίτλο τοῦ φιλοκαίσαρος. Ἡ S.M. Sherwin-White, σ. 144, σημ. 337, θεωρεῖ πράγματι πιθανόν ὅτι ὁ προστάτης τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς εἶναι ἀρχηγός ἐνός θρησκευτικοῦ συλλόγου καί γι' αὐτό δέν τόν περιλαμβάνει στά σχόλια γιά τούς πέντε προστάτες, τούς σημαντικότερους ἄρχοντες τοῦ πολιτεύματος τῆς Κῶ.*

27. NS, 496, στ. 5-6.

28. AM, 1926, σ. 10.

πρῶτος τιμᾶ τόν δεύτερο μέ ἓνα ἀνδριαντίδιον, ὅπως συνάγεται ἀπό τή σωζόμενη ἐνεπίγραφη βάση²⁹. Ὁ μικρός αὐτός ἀνδριάντας τοῦ Χαρμοφάντου ἴσως νά κοσμοῦσε κάποια κόγχη στόν ἀνδρῶνα, τήν αἶθουσα συμποσίων τοῦ ἔρανου. Στήν σπασμένη ἐπιγραφή τοῦ θιάσου τῶν *Βακχιαστᾶν τῶν σ[ύν] Εὐμηλιοδώρω* (βλ. παραπάνω) σώζονται τά ὀνόματα κάποιων Κῶων. Μία ἄλλη ἀπό ἀρκετές ἀπόψεις ἐνδιαφέρουσα ὅπως θά φανεῖ ἐπιγραφή, ὄρος θιάσου *Εὐδίας Ἀφροδίτης τῶν σὺν Τερτία Αὐδία Δωροθέα*³⁰ μᾶς γνωρίζει ἓνα θιάσο πιθανῶς γυναικῶν μέ ἀρχηγό ἢ ἰδρυτή γυναίκα³¹. Ἡ S.M. Sherwin-White σχολιάζοντας τήν προέλευση τῆς Τερτίας Αὐδίας Δωροθέας παρατηρεῖ ὅτι εἶναι ἀβέβαιο ἂν πρόκειται γιά πολίτιδα ἢ ξένη³². Στό *LGPN, I, s.v. Δωροθέα*, θεωρεῖται Κῶα. Λαμβάνοντας ὡστόσο ὑπ' ὄψη ἀπό τή μία πλευρά τή μερική ἐπιβίωση τῆς δωρικῆς διαλέκτου στήν Κῶ κατά τήν αὐτοκρατορική περίοδο καί τή συντηρητικότητα πού χαρακτηρίζει γενικά τά τῆς λατρείας, καί ἀπό τήν ἄλλη πλευρά τόν ἰωνικό τύπο τόσο τοῦ ὀνόματος ὅσο καί τῆς ἐπίκλησης τῆς θεᾶς, νομίζουμε ὅτι πρέπει νά διατηρήσουμε τίς ἐπιφυλάξεις μας γιά τή προέλευση τῆς Τερτίας Αὐδίας Δωροθέας³³.

Πρόσφατα εὐρήματα ἀπό τήν περιοχή Ἀμπάβρη στή νεκρόπολη τῆς πόλης τῆς Κῶ, συγκεκριμένα ἓνας ὄρος καί ἐνεπίγραφες ἐπιτύμβιες

29. Segre, *Iscr. Cos*, EV 278 (1ος αἰ. π.Χ.): *Ἀρχικύδης Χαρμοφάντου καί ἐραγισταὶ Εἰσιασταὶ Χαρμοφάντο[ν] Ἀγήσωνος*. Σύμφωνα μέ τήν ἐπιγραμματική περιγραφή καί τίς πολύ μικρές διαστάσεις (ῦψος 0, 21 μ., μήκος 0,22 μ., πάχος 0,18 μ.) εἶναι προφανές ὅτι ὁ ἀνδριάντας τοῦ τιμώμενου Χαρμοφάντου ἦταν πράγματι διαστάσεων πολύ μικρότερων τοῦ κανονικοῦ, ὅπως αὐτά πού ἀπαριθμοῦνται συχνά στίς ἀπογραφές τῶν ἀναθημάτων καί λοιπῶν ἀντικειμένων τῶν ἱερῶν, γυμνασίων κλπ. ἀπό τοὺς ἀρχόντες, π.χ., *I. Délos*, 1417 καί *passim*. Ἄν μάλιστα κρίνουμε ἀπό τίς διαστάσεις καί τίς φωτογραφίες τῶν ἐνεπίγραφων βάσεων ἢ βάθρων πού δημοσιεύονται στόν τόμο τοῦ Segre φαίνεται ὅτι τά *ἀνδριαντίδια*, σέ ἀντίθεση πρὸς τή Ρόδο, ἦταν ιδιαίτερα συνηθισμένα στήν Κῶ, π.χ., EV 229 καί *passim*.

30. *NS*, 495. Σύμφωνα μέ τό ἀπόγραφο τοῦ A. Maiuri τό gentilicium στήν πέτρα εἶναι ΑΥΔΙΑ (δοτική) ἀλλά στή μεταγραφή διορθώνεται σέ (Α)υδία· τή διόρθωση δέχεται καί ἡ S.M. Sherwin-White, σ. 361 καί σ. 436. Ὡστόσο, στό *LGPN, I*, ἀναγνωρίζεται ὀρθά τό ὄχι σπάνιο gentilicium Αὐδία (Audius - Avidius). Ἄς σημειωθεῖ τό σχῆμα κατὰ τό νοούμενον στήν ὀνομασία τοῦ θιάσου.

31. Γιά τό θέμα τῆς συμμετοχῆς γυναικῶν σέ συλλόγους διαφόρων μορφῶν γενικά βλ. πάντα F. Poland, 289-298.

32. Αὐτ.

33. Βλ. καί παρακάτω τά σχόλια γιά τήν λατρεία τῆς Ἀφροδίτης ὡς Εὐδίας.

στῆλης, φαίνεται ὅτι προέρχονται ἀπό τό νεκροταφεῖο ἑνός θιάσου πού περιλαμβάνει ξένους, μεταξύ τῶν ὁποίων ἕναν Ἄντιοχέα, ἕνα Σάμιο καί μία Σιδωνία³⁴.

Ἡ ἤδη παρατηρηθεῖσα ἀπουσία ἀπό τήν ἐπιγραφική τῆς Κω ἐπιγραφῶν μέ καταλόγους μελῶν τῶν συλλόγων δέν εὐνοεῖ τόν σχηματισμό σαφέστερης εἰκόνας γιά τή σύνθεσή τους. Ἄναμφίβολα, ἡ φύση τῶν θεοτήτων καί τῶν ἐπικλήσεών τους, οἱ ξένοι ἀρχηγοί καί ἄλλα στοιχεῖα καθιστοῦν ἀναμενόμενη καί στήν Κω, ὅπως καί ἀλλοῦ, τή συμμετοχή μετοίκων, ξένων, δούλων, ὄλων ἐκείνων δηλαδή τῶν ἐτερόκλιτων παραγόντων πού ὑπῆρχαν καί συνυπῆρχαν στούς διαφόρους κύκλους τῆς ἐλληνιστικῆς καί ρωμαϊκῆς κοινωνίας.

Οἱ **ἐπαγγελματικοί** σύλλογοι, γιά τούς ὁποίους πιστεύεται γενικά ὅτι εἶχαν ἀρχικά ἢ καί ἀποκλειστικά θρησκευτικό καί κοινωνικό χαρακτήρα³⁵, παρουσιάζονται στήν Κω ἰδιαίτερα πολυάριθμοι συγκριτικά μέ τό συνολικό ἀριθμό τῶν γνωστῶν συλλόγων στό νησί.

Μιλώντας κανεῖς γιά συντεχνίες στήν Κω δέν θά μπορούσε νά μήν ἀρχίσει ἀπό τούς ἰατρούς, βασικό παράγοντα τῆς φήμης τοῦ νησιοῦ σέ ὅλη τήν ἀρχαιότητα. Πολλά ἱστορικά στοιχεῖα παρουσιάζουν τό κοινό τῶν Ἀσκληπιαδῶν ἐν δράσει ἀπό τήν ἀρχαϊκή ἤδη περίοδο μέ ἐκπρωσώπους μάλιστα σέ διάφορα μέρη τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Στή φάση αὐτή, ὅπως εἶναι γνωστό, τό κοινό εἶχε οἰκογενειακό χαρακτήρα. Ὁ Ἴπποκράτης, ὁ ὁποῖος γεννήθηκε τό 460 π.Χ., εἶναι ὁ πρῶτος πού δίδαξε ἐπίμισθῶ τήν ἰατρική τέχνη³⁶. Ὁ Γαληνός στό συνοπτικό του σημείωμα³⁷ λέει ὅτι διπτόν γάρ ἔτι τοῦτο τό γένος ἦν τῶν ἐπί τῆς Ἀσίας Ἀσκληπιαδῶν, δηλαδή ἐν Κω καί Κνίδῳ. Τό ψήφισμα τῶν Ἀσκληπιαδῶν στούς Δελφούς, πού δημοσιεύθηκε τό 1956, ἤρθε νά δώσει ἱστορική ὑπόσταση στό μῦθο τοῦ γένους. Τό γένος τῶν Ἀσκληπιαδῶν τοῦ Γαληνοῦ μέ τούς δύο κλάδους εἶναι τό κοινόν τῶν Ἀσκληπιαδῶν μέ δύο τμήματα, δύο δηλαδή τοπικά κοινά, τό ἕνα στήν Κω καί τό ἄλλο στήν

34. ΑΔ, Χρ., 39 (1984) [1989], σ. 335.

35. M.N. Tod, ὁ.π., σ. 83.

36. Γιά τό κοινό τῶν Ἀσκληπιαδῶν ὡς καί τήν κλασική περίοδο, S.M. Sherwin-White, σσ. 263- 274.

37. (Ἔκδ. Kühn), τόμ. 10, σσ. 5-6.

Κνίδο: ἔδοξε Ἀσκληπιαδᾶν τῶι κοινῶι Κώων καὶ Κνιδίων³⁸. Μετά τήν παρακμή τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀσκληπιαδῶν ὡς κοινοῦ μέ οἰκογενειακό χαρακτήρα στά τέλη τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., ἡ ἱατρική ὀργάνωση στήν Κῶ κατά τήν ἑλληνιστική καί αὐτοκρατορική περίοδο συνεχίστηκε ἀπό τό κοινόν τῶν ἱατρῶν δαμοσιεύντων, τῶν ἱατρῶν δημοσίων λειτουργῶν, οἱ ὅποιοι ἀσκοῦσαν τήν τέχνη τους στά πλαίσια τῆς πολιτείας καί γιά λογαριασμό της³⁹. Δύο ἱεροί νόμοι ἀπό τήν Κῶ καθορίζουν μεταξύ ἄλλων ὅτι θά δινόταν ἱατροῖς κρέας ἀπό τό βόδι κατά τήν ἐτήσια θυσία πρὸς τιμή τοῦ Διὸς Πολιέως⁴⁰, ὁ ὅποιος ἦταν μαζί μέ τήν Ἀθηνᾶ Πολιάδα οἱ πολιοῦχες θεότητες τῆς πόλης τῆς Κῶ.

Οἱ ὑπόλοιποι ἐπαγγελματικοὶ σύλλογοι ἀναφέρονται ὡς ἀπλές συντεχνίες, ὡς ὀμάδες ἐπαγγελματιῶν χωρὶς τόν χαρακτηρισμό κοινόν, ἔρανος κλπ. Οἱ χαλκεῖς καί οἱ κεραμεῖς εἶναι οἱ μόνοι ἐκτός τῶν γιαιτρῶν πού ἔχουν μερίδιο στό σφάγιο στή θυσία πού προαναφέραμε: χαλκῶν καὶ κερα[μέω]ν ἑκατέροις τό κεφάλαιο[ν- - -]⁴¹. Ἕνας ἄλλος ἱερός νόμος τοῦ τελευταίου πιθανῶς τετάρτου τοῦ 2ου αἰ. π.Χ.⁴² καθορίζει τίς θυσίες πού θά γίνονταν μεταξύ ἄλλων καί ἀπό μία σειρά φορέων ναυτικῶν εἰδικοτήτων. Συγκεκριμένα, στ. 17-18, τοῖ κωποξύσται τῶι Ποτειδᾶνι καὶ Κῶ οἶν - - - καὶ Ῥόδωι· τό σύνθετο κωποξύστας φαίνεται ἄγνωστο στήν φιλολογική παράδοση καί τούς παπύρους⁴³. Στ. 22-

38. J. Bousquet, *BCH*, 80 (1956), σ. 579.

39. Γιά τό κοινό τῶν Ἀσκληπιαδῶν κατά τήν ἑλληνιστική καί ρωμαϊκή περίοδο, S.M. Sherwin-White, σσ. 256-263. Σημαντική πηγή ἀποτελοῦν ἐπίσης τά ἀνερχόμενα σέ πολλές δεκάδες ψηφίσματα τῶν πόλεων πρὸς τιμή τῶν Κώων γιαιτρῶν· γιά τίς μετά τό βιβλίο τῆς S.M. Sherwin-White καί τό corpus τοῦ M. Segre δημοσιευμένες ἐπιγραφές βλ. ἐδῶ σημ. 19.

40. *LSCG*, 151 A, 53, μέσα 4ου αἰ. π.Χ. Segre, *Iscr. Cos*, ED 55 A, 15, 4ου αἰ. π.Χ. (ἐπανέκδοση τῆς ἐπιγραφῆς *LSCG*, 156, χρονολογούμενης ἀπό τόν F. Sokolowski στά μέσα τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.).

41. *LSCG*, 151 A, 53-54 (κατά τόν F. Sokolowski μέ παραπομπή στόν Ἀθήναιο, κεφάλαιον εἶναι πιθανότατα τό μυαλό). Segre, *Iscr. Cos*, ED 55 A, 16.

42. *LSCG*, 168· γιά τή χρονολόγηση βλ. τή διεξοδική συζήτηση τῆς S.M. Sherwin-White, σσ. 230-231.

43. Πβλ. τό ἐπίσης ἀπαξ λεγόμενον, κωποδέτας, στή ροδιακή ἐπιγραφή M. Segre. «Dedica votiva dell'equipaggio di una nave rodia», *Cl. Rh.*, 8, 1936, σ. 228, στήλη II, στ. 13 καί σ. 237.

23, τοὶ νεωλκοὶ⁴⁴ θυσιάζουν τό ἴδιο θῦμα στίς ἴδιες θεότητες. Ναυπηγοὶ ἀναφέρονται σέ τιμητική ἐπιγραφή τῆς αὐτοκρατορικῆς περιόδου⁴⁵. Σύμφωνα μέ μία ἄλλη ἐπιγραφή οἱ Κῶων ναῦτ[αι] ἐκ τῶν ἰδίων τό λεντιάριον κατεσκεύασαν, δηλαδή τήν ἱματιοθήκη, τόν χῶρο τῶν λουτρῶν ὅπου φυλασσόταν ὁ ἱματισμός πρὸς χρήση τῶν λουομένων⁴⁶. Τοὶ ἔμποροι καὶ τοὶ ναύκλαροι τοὶ ὀρμώμενοι ἐκ τῆς πόλιος θυσιάζουν στήν Πάνδημο Ἀφροδίτη σύμφωνα μέ ἕναν ἱερό νόμο τοῦ τέλους τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.⁴⁷. Τέλος, τοὶ χρώμεγοι τῶι ἐμπ[οριῶι] τιμοῦν τόν [Ἀρ]ιστοκλῆν Χαρμίπ[ου ἀγορα]γομήσαντα⁴⁸.

Σέ ἄλλο σημεῖο τοῦ ἱεροῦ νόμου *LSCG*, 168 ἀναφέρονται, στ. 15, τοὶ λιβανοπ(ᾶλα)ι καὶ στ. 21, τοὶ μετάβολοι τοὶ ἐν τοῖς ἰχθύσιν, οἱ ἰχθυοπῶλες. Παραπάνω μνημονεύθηκαν ἤδη οἱ γρυτοπῶλαι (*scrutarei*).

44. Πβλ. τὰ σχόλια τοῦ E. Ziebarth στή *Syll.*³, 1000, σημ. 16.

45. Paton - Hicks, 129.

46. Segre, *Iscr. Cos*, EV 356, 2ος αἰ. μ.Χ. Ἡ ἐπιγραφή εἶναι χαραγμένη σέ μικρὴ κυβοειδῆ βάση (ὑψος 0,23 μ., μῆκος 0,23 μ. καὶ πάχος 0,22 μ.) μέ κυμάτιο ἐπάνω καὶ κάτω καὶ κοιλότητα στήν ἐπάνω ἐπιφάνεια γιὰ τὴν ἐνθεση προφανῶς ἀναθήματος. Αὐτὰ τεχνικά στοιχεῖα καὶ κυρίως τό τελευταῖο δείχνουν ὅτι ἡ πέτρα (πού βρέθηκε σέ δευτέρη χρήση) ἦταν περίοπτη καὶ ὄχι ἐντοιχισμένη στό λεντιάριο. Πβλ. *Bull. ép.*, 1970, 403, σχετικά μέ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή χαραγμένη στό ὑπέρθυρο τοῦ λεντιαρίου στήν Τόμι (*in situ*) καὶ *ὁ.π.*, 1976, 749, μέ ἀφορμὴ λεντιαρίου στή Σαλαμίνα τῆς Κύπρου. Ἐπίσης ἐντοιχισμένη νομίζουμε ὅτι ἦταν ἡ χαραγμένη ἀκριβῶς σέ *tabula quadrata* ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή τῆς Κῶ, Segre, *Iscr. Cos*, EV 199, 2ος αἰ. μ.Χ.: [Δι] Ὑψίστω καὶ Ἡρα [Ο]ὐρανία καὶ Ποσειδῶνι Ἀσφαλείω καὶ [Ἀ]πόλλωνι καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς πᾶσι εὐχαριστήριον ὑπὲρ τῆς Κῶων πόλεως οἱ σακκοφόροι οἱ ἀπὸ τῆς Καλυμνίας ἐποίησαν ἐκ τῶν ἰδίων. Πρέπει νά πρόκειται γιὰ κάποιο οἰκοδόμημα στήν Κῶ, τό ὁποῖο οἱ ἀχθοφόροι πού ἐργάζονταν στό λιμάνι τῆς Καλύμνου κατασκεύασαν μέ δικά τους ἔξοδα. M. Segre, *Tituli Calymnii*, ASAA, 1944-45 [1952], XXXIII. Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ Κάλυμνος ἐνσωματώθηκε μέ τὴν Κῶ στὰ τέλη τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. στὰ πλαίσια ὁμοπολιτείας πού διήρκεσε καὶ στήν αὐτοκρατορικὴ περίοδο. S.M. Sherwin-White, κυρίως σσ. 124-129.

47. Segre, *Iscr. Cos*, ED 178 A, στ. 22-24.

48. Segre, *Iscr. Cos*, EV 230, 1ος αἰ. π.Χ.-1ος αἰ. μ.Χ. Διαστάσεις: ὑψος 0,37 μ., μῆκος 0,50 μ., πάχος 0,15 μ. Θά ἦταν ἐνδιαφέρον νά διευκρινιζόταν ἂν τό πάχος τῆς ἐπιγραφῆς, ἡ ὁποία εἶναι σπασμένη κάτω καὶ δεξιά, διατηρεῖται ὁλόκληρο. Πράγματι, δέν εἶναι δυνατόν ὁ ἀνδριάντας τοῦ τιμώμενου νά φέρεται σέ μία πλίνθο πάχους μόλις 0,15 μ., ἡ ὁποία μάλιστα χαρακτηρίζεται ἀπὸ τόν ἐκδότη «πλάκα» (*lastra*), ἐκτός βέβαια ἐάν πρόκειται γιὰ τό πρόσθιο μέρος τῆς βάσης τοῦ ἀνδριάντα τοῦ Ἀριστοκλῆ.

Οί **θρησκευτικοί** σύλλογοι παρουσιάζουν ένα αρκετά ευρύ φάσμα **λατρειῶν**. Συγκεκριμένα, λατρεύονται ὁ Ζεὺς ὡς Ἄταβύριος, Ὑέτιος, Ὑψιστος καὶ Σωτήρ, ἡ Ἥρα ὡς Οὐρανία, ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὡς Λινδία, ὁ Ἀπόλλων, ἡ Ἀφροδίτη καὶ ὡς Εὐδία, ὁ Ἑρμῆς, ὁ Ποσειδῶν ὡς Ἀσφάλειος, ὁ Αὐγουστος ὡς Ἑρμῆς (Augustus Mercurius), ὁ Ἥλιος καὶ ὁ Βάκχος. Ἀπὸ τίς ἀνατολικές θεότητες δέν λείπει ὁ προσφιλῆς παντοῦ Ἀγαθὸς Δαίμων. Ἀναφέρονται ἐπίσης ὁ Ἄνουβις, ἡ Ἀστάρτη, ἡ Ἴσις, ὁ Ὄσιρις καὶ ὁ Σάραπις. Πρόκειται, βέβαια, γιὰ λατρεῖες διαδεδομένες στὸν ἑλληνο-ρωμαϊκὸ κόσμον· κάποιες, ὡστόσο, ἀπὸ αὐτές χρειάζονται ἕνα σύντομο σχολιασμὸ.

Ἡ ἐπίκληση τῆς Ἀφροδίτης ὡς Εὐδίας, ὅπως ἔχει ἤδη ἐπισημάνει ὁ πρῶτος ἐκδότης, εἶναι νέα⁴⁹. Ἡ ἐπίκληση αὐτὴ φαίνεται ὅτι συνεχίζει ἀκόμα νὰ εἶναι ἄπαξ. Τὸ δευτερόκλιτο ἐπίθετο *εὐδιος*, -ον, γαλήνιος, ἤρεμος, καλός, ἀπαντᾷ ἤδη στὸν Ὅμηρον καὶ ἀποδίδεται κυρίως στὸν καιρὸ καὶ τῆ θάλασσα ἀλλὰ, βέβαια, καὶ στὰ αἰσθήματα. Ἀπὸ αὐτὸ προέρχεται τὸ ἀνθρωπωνύμιον *Εὐδιος*, τὸ ὁποῖο εἶναι πολὺ γνωστὸ στὴν Ἀθήνα ἤδη ἀπὸ τὸν 5ο αἰ. π.Χ.⁵⁰ μαρτυρεῖται ἐπίσης στὴ Σπάρτη⁵¹. Τὸ πρωτόκλιτο θηλυκὸ οὐσιαστικὸ *εὐδία* σημαίνει κυρίως καλοκαιρία καθὼς ἐπίσης γαλήνη καὶ εἰρήνη σὲ ἕνα τόπο ἢ στὴν ψυχὴ. Τὸ γυναικεῖο ἀνθρωπωνύμιον *Εὐδία* μέ τῆ σημασία «καλοκαιρία» ἀναγνωρίζεται μέ βεβαιότητα ἀπὸ τὸν O. Masson σὲ συλλαβικὴ ἐπιγραφή τοῦ 6ου αἰ. π.Χ. ἀπὸ τὸ Ραντίδι τῆς Κύπρου⁵². Ὁ ἴδιος τὸ κατατάσσει στὴν πλούσια ὁμάδα τῶν γυναικείων ὀνομάτων ἀπὸ ἀφηρημένες ἔννοιες⁵³. Ἐν πάσει περιπτώσει ἡ Ἀφροδίτη λατρευόμενη ὡς Εὐδία σὲ ἕνα νησί ἀπὸ ἕνα θίασον μέ ἀρχηγὸ (ἢ ἰδρύτρια) γυναῖκα δέν μπορεῖ, νομίζουμε, νὰ ἐκπλήσσει: μπορεῖ νὰ σημαίνει τὴν θεότητα ποὺ μπορεῖ νὰ ἐξασφαλίζει τῆ γαλήνη τόσο στὰ αἰσθήματα ὅσο καὶ στὴ θάλασσα. Σύμφωνα μέ τὴ δευτέρη ἐρμηνεία, θά μπορεῖ νὰ καταταχθεῖ στὸν εὐρὺν κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ καὶ ρωμαϊκὴ περίοδο κύκλον τῶν «εὐπλοίων» θεοτήτων ἀφοῦ τὰ

49. NS, 495· βλ. παραπάνω τίς παρατηρήσεις γιὰ τὴ σύνθεση αὐτοῦ τοῦ συλλόγου.

50. LGPN, II, s.v.

51. LGPN, III, s.v.

52. T.B. Mitford - O. Masson, *The Syllabic Inscriptions of Rantidi-Paphos*. Ausgrabungen in Alt-Paphos 2, Konstanz 1983, ἀρ. 5· πβλ. LGPN, I, s.v.

53. Αὐτ., σημ. 153.

μέλη της, πιθανῶς γυναῖκες, ἴσως νά ἀνήκαν σέ οἰκογένειες ξένων ἢ Κῶων, τῶν ὁποίων οἱ ἀσχολίες συνδέονται μέ τή ναυσιπλοῖα⁵⁴.

Στό θίασο τῶν Ἑρμαῖστ[ᾶν] τῶν σὺν Νικηφόρ[ω] τῷ Ἑρμαίου Λαοδικέως⁵⁵ παρατηροῦμε ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Ἑρμῆ φαίνεται νά εἶναι διπλά συνδεδεμένη μέ τόν ἀρχηγό ἢ ἰδρυτή, ὅπως δείχνει τό θεοφόρο πατρώνυμό του ἀλλά καί ἡ καταγωγή του πού παραπέμπει σέ ἐμπορικές ἐνασχολήσεις.

Ἡ ταφή τῶν μελῶν ἑνός συλλόγου στόν ἴδιο χῶρο καί γενικά ὅ,τι ἔχει σχέση μέ τήν μεταθανάτια λατρεία ἀποτελεῖ βασικό συνεκτικό στοιχεῖο. Τά ἴδια τά κείμενα τῶν γνωστῶν ἕως τώρα ὄρων δέν προσφέρουν πληροφορίες γιά τά ταφικά ἔθιμα τῶν θιάσων τῆς Κῶ. Τό ἴδιο ἰσχύει καί γιά τά ἀναφερόμενα *θηκαῖα*, λόγω τοῦ τρόπου μέ τόν ὁποῖο συνήθως δημοσιεύονταν παλαιότερα τά ἐπιγραφικά μνημεῖα χωρίς ἰδιαιτέρη προσοχή στά τεχνικά στοιχεῖα καί κυρίως χωρίς συσχετισμό μέ τίς συνθήκες καί τόν τόπο εὔρεσης. Τοῦτο ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νά μὴν ἔχουν συσχετισθεῖ τάφοι μέ κάποιον ἀπό τούς γνωστούς ἕως τώρα θιάσους. Ἡ ἔντονη ἀνασκαφική δραστηριότητα τῶν τελευταίων χρόνων στήν πόλη τῆς Κῶ ἔρχεται τώρα εὐτυχῶς νά προτείνει ἀπαντήσεις καί στό θέμα αὐτό. Συγκεκριμένα σέ δύο διαφορετικά σημεῖα τῆς νεκρόπολης, τήν Ἀμπάβρη καί τό Μαρμαρωτό, ἀποκαλύφθηκαν πρόσφατα μαζί μέ ἄλλα ἀκίνητα καί κινητά εὔρηματα τάφων ἀρκετές ἐπιτύμβιες στήλες καί ὄροι τοῦ γνωστοῦ τύπου. Στήν Ἀμπάβρη τά στοιχεῖα, ἕνας ὄρος νεκροταφείου θιάσου καί τέσσερις ἐνεπίγραφες στήλες, ἃν καί παραδόθηκαν ἀπό ἰδιώτη, φαίνεται ὅτι προέρχονται ἀπό τό νεκροταφεῖο ἑνός θιάσου, στόν ὁποῖο περιλαμβάνονται ξένοι⁵⁶. Τά στοιχεῖα τοῦ Μαρμαρωτοῦ εἶναι περισσότερο ἐνδιαφέροντα ἀφοῦ προέρχονται ἀπό ἀνασκαφή. Ἐδῶ ἀποκαλύφθηκαν δύο ἐνεπίγραφες ἐπιτύμβιες στήλες ἐλληνιστικῆς περιόδου σέ δεύτερη χρήση, τρεῖς τῆς ρωμαϊκῆς περιόδου καί δύο ὄροι, ὁ ἕνας ἀπό τούς ὁποίους ἀναφέρει θίασο Ἀγαθοδαιμονιαστᾶν. Σύμφωνα μέ τήν ἔκθεση τῆς ἀνασκαφῆς, «οἱ ἐλληνιστικοί τά-

54. Ἀναφορές τῆς Ἀφροδίτης ὡς Εὐπλοίας βλ. πρόχειρα Β. Κοντορίνη, «Τό Σκυθικό βασίλειο τῆς Κριμαίας καί ἡ Ρόδος τόν 2ο π.Χ. αἰ.», Ἀρχαιογνωσία, 2 (1981), σ. 229. Αὐτή θά ἦταν ἡ μόνη ἐρμηνεῖα πού θά προτεῖναμε γιά τήν Εὐδία Ἀφροδίτη αὐτοῦ τοῦ θιάσου ἃν ὁ ἐπικεφαλῆς του ἦταν ἄνδρας.

55. Paton - Hicks, 156. Τό ἐθνικό εἶναι σέ γενική καθ' ἑλξιν ἀντί Λαοδικεῖ.

56. ΑΔ, Χρ., 39 (1984) [1989], σ. 335· βλ. καί παραπάνω, σσ. 8-9.

φοι ήσαν κτιστοί κιβωτιόσχημοι ή λακκοειδείς κεραμοσκεπείς, ενώ οι ρωμαϊκοί ... ήταν κτιστοί χυτής τοιχοποιίας του τύπου του αρκοσολίου ή ορθογώνιοι καμαροσκεπείς και περιορίζονταν κατά συστάδες από περιβόλους»⁵⁷. Μέ όσες έπιφυλάξεις και άν πρέπει γενικά νά προχωρεί κανείς στό συσχετισμό και ταύτιση τών έπιγραφών μέ τό χώρο όπου βρέθηκαν κατά τήν διάρκεια ανασκαφής, δέν θά ήταν δυνατό νά μήν αναγνωριστούν σέ ένα τμήμα ή σέ μία τουλάχιστον φάση τοῦ σημείου εκείνου τοῦ νεκροταφείου τοῦ Μαρμαρωτοῦ τά *θηκαῖα* τοῦ θιάσου τών συγκεκριμένων⁵⁸ Ἀγαθοδαιμονιαστῶν.

Ἀπό τήν ανάλυση τών έως τώρα γνωστῶν στοιχείων πού έπιχειρήσαμε παραπάνω παρατηρεῖ κανείς ότι ή εἰκόνα τῆς «κοινωνίας τών κοινῶν», ενός σημαντικοῦ παράγοντα τῆς κοινωνίας τών πόλεων κατά τήν έλληνορωμαϊκή περίοδο, στήν αρχαία Κω παρουσιάζει αξιοσημείωτα κενά. Τοῦτο, εκτός τών άλλων, οφείλεται, όπως παρατηρήσαμε ήδη στήν αρχή αὐτοῦ τοῦ άρθρου, στό εἶδος τών αναφερόντων τούς συλλόγους έπιγραφῶν τό μεγαλύτερο μέρος τών οποίων εἶναι ὄροι τάφων. Μελετώντας στή μονογραφία τους τίς λίγες σχετικές έπιγραφές στά τέλη τοῦ 19ου αἰ. οἱ W.R. Paton και E.L. Hicks παρατηροῦσαν προοιμιακά: «ἐδῶ στήν Κω έχουμε έναν αριθμό μικρῶν συλλόγων, καθένας από τούς οποίους κατέχει ένα κομμάτι γῆς για τόν ένταφιασμό τών μελῶν. Αὐτός ήταν πιθανῶς ὁ σημαντικότερος, άν ὄχι ὁ μοναδικός, σκοπός τους»⁵⁹. Σήμερα, παρόλο πού και ὁ αριθμός έχει αύξηθεῖ σημαντικά και ή θεματική τών έπιγραφῶν έχει πρόσφατα εμπλουτιστεῖ έντυπωσιακά ιδίως μέ τά κείμενα τῆς συλλογῆς τοῦ M. Segre, οἱ πληροφορίες για τή λατρεία, τίς έορτές και τίς διάφορες άλλες δραστηριότητες τών συλλόγων έξακολουθοῦν νά παρέχονται μέ φειδώ. Ἡ σύγκριση μέ αρκετούς άλλους τομεῖς τοῦ δημόσιου και ιδιωτικοῦ βίου τῆς αρχαίας Κω πού φωτίζονται από τό πολύ σημαντικό έπιγραφικό ὑλικό τοῦ νησιοῦ εἶναι αναπόφευκτη. Ὅπως αναπόφευκτη εἶναι και ή σύγκριση μέ τόν πολύβουο και έξωστρεφή κόσμο τών συλλόγων, μέ αὐτήν τήν άλλη κοινωνία

57. ΑΔ, Χρ., 38 (1983) [1989], σ. 397-398.

58. Ὅλη ή έπιγραφή δέν εἶναι ακόμα γνωστή ενώ εἶναι ήδη γνωστός και άλλος θιάσος Ἀγαθοδαιμονιαστῶν (βλ. τόν κατάλογο τών συλλόγων).

59. Σ. 166.

τῶν θιάσων, τῶν συνόδων, τῶν ποικίλων κοινῶν πού ὑπάρχει παράλληλα μέ τήν κοινωνία τῆς πόλης, π.χ., στή Ρόδο ἢ τή Δῆλο, ὅπως ἀδιάκοπα ἀποκαλύπτουν τά κείμενα. Συμπληρώσεις στά κενά τῆς πληροφορίας γιά τό συγκεκριμένο ζήτημα μπορεῖ βέβαια νά περιμένει κανεῖς ἀπό τήν προσεχή ἔκδοση τοῦ corpus τῆς Κω, ἡ ὁποία, ὅπως δείχνουν οἱ πρόσφατες πρὸδρομες δημοσιεύσεις⁶⁰, δίνει πράγματι ὑποσχέσεις καί στό θέμα αὐτό ἢ ἐπίσης ἀπό τίς συνεχιζόμενες ἀνασκαφές στήν πόλη τῆς Κω καθὼς ἐπίσης καί σέ ἄλλα σημεῖα τοῦ νησιοῦ.

Στήν περίπτωση ὡστόσο τῆς Κω νομίζουμε ὅτι μία ἄλλη ἐξήγηση θά μπορούσε ἴσως νά ἀναζητηθεῖ καί στήν ἴδια τή δομή τῆς κοινωνίας της βασικό χαρακτηριστικό τῆς ὁποίας εἶναι ὄχι ἀπλῶς ἡ ὑπαρξη⁶¹ ἀλλά ἡ μακροαίωνα ἐμμονή στή διαίρεση σέ γενεαλογικές καί φυλετικές ὁμάδες σέ βαθμό πού δέν ἀπαντᾶται συχνά σέ ἄλλες ἑλληνικές πόλεις: πρὸ τοῦ συνοικισμοῦ, τό 366 π.Χ., σέ φατρίες, γένη κλπ. καί μετὰ τό 366, τό πιθανότερο, στίς τρεῖς δωρικές φυλές καί τίς ὑποδιαιρέσεις τους (χιλιαστές, τριακάδες, πεντηκοστές) καθὼς καί σέ ἄλλες ὑποδιαιρέσεις σέ τοπικό ἐπίπεδο⁶². Οἱ φυλετικές αὐτές ὑποδιαιρέσεις παρουσιάζουν ἔντονη δραστηριότητα στά κοινωνικά καί θρησκευτικά πράγματα τῆς Κω. Πράγματι ἀφθονο ὑλικό δείχνει τίς ὁμάδες αὐτές νά παίζουν ἐνεργό ρόλο καί στή δημόσια λατρεία. Ἐὰν ἀναφερθεῖ, π.χ., ὅτι στήν ἐτήσια θυσία πρὸς τιμή τοῦ Διὸς Πολιέως, τῆς ἐπίσημης λατρείας τῆς πόλης, Πάμφυλοι, Ὑλλεῖς καί Δυμᾶνες προμήθευαν τό σφάγιο, ἓνα βόδι, ἐνῶ σημαντική ἦταν γενικά ἡ συμμετοχή στίς συνακόλουθες διαδικασίες καί ἄλλων φυλετικῶν ὁμάδων, ὅπως οἱ Νεστορίδαι, οἱ ὁποῖοι μαζί μέ ἄλλα ἄτομα καί ὁμάδες εἶχαν δικαίωμα στά γέρη ἀπό τή θυσία αὐτή⁶³. Παράλληλα, βέβαια, ἡ κάθε ὁμάδα εἶχε καί τήν δική της κοινωνική καί θρη-

60. Βλ. παραπάνω, σημ. 19.

61. Φαινόμενο κοινό, ἄλλωστε, στήν ἀρχαϊκή Ἑλλάδα πρὶν τήν κατάργηση τῶν ἀριστοκρατικῶν καί ὀλιγαρχικῶν πολιτευμάτων.

62. Ἐνδιαφέρουσα ἀνάλυση τῆς κοινωνίας τῆς Κω μέ ἐκτενὴ ἀναφορά στίς λατρεῖες τῶν φυλετικῶν ὁμάδων καί τή συμμετοχή τους στή δημόσια λατρεία καθὼς ἐπίσης καί προσεκτικὴ προσέγγιση τῶν διαφόρων προβλημάτων, ὅπως, π.χ., τῆς ὑπαρξης τῶν τριῶν δωρικῶν φυλῶν πρὸ τοῦ 366 ἢ τῆς ἐπιβίωσης μερικῶν ἀπὸ τά παλιὰ γένη καί κατὰ τήν ἑλληνιστικὴ καί ρωμαϊκὴ περίοδο παραθέτει ἡ S.M. Sherwin-White, σσ. 153-174 καί 371- 373.

63. Βλ. παραπάνω, σημ. 40.

σκευτική ζωή, όπως δείχνει ή επιγραφή, π.χ., Πασθεμι[α]δᾶν καὶ Νοστιδᾶν Ἀπόλλωνος Καρν[εί]ο[υ- - -]⁶⁴. «The corporate activity of the tribesmen was mainly restricted to cult, which became part of the tribes' real *raison d'être* and provided some continuity with the past» παρατηρεῖ εὐστοχα ή S.M. Sherwin-White, σσ. 169-170.

Ἐξάλλου, τήν προσήλωση τῶν Κῶων σέ μία ἄλλης μορφῆς συλλογική-συγγενική λατρεία ἀποτυπώνουν ἐπίσης οἱ γνωστές καί ἀπό ἄλλες πόλεις οἰκογενειακές λατρεῖες πού ἰδρύουν πολῖτες καί ἀπευθύνονται στό συγγενικό τους κύκλο, ὅπως, π.χ., ή λατρεία πού ἰδρύει κάποιος Διομέδων⁶⁵.

Παρατηρεῖ, λοιπόν, κανείς ὅτι στήν Κῶ σέ μεγαλύτερο ἴσως βαθμό ἀπό ὅ,τι σέ ἄλλες πόλεις ὁ πολίτης ἔχει πολλές δυνατότητες νά ἀσκήσει τήν κοινή λατρεία ὥστε νά μήν αἰσθάνεται ἄμεση ἀνάγκη νά τήν ἱκανοποιήσῃ στά πλαίσια ἑνός συλλόγου. Ἔτσι, παρ' ὅλες τίς ἐπιφυλάξεις μας περιμένοντας τά νέα ἐπιγραφικά καί ἀνασκαφικά στοιχεῖα, ἀναρωτιόμαστε ἂν ή λιτότητα τῶν στοιχείων σχετικά μέ τόν βίο καί τίς δραστηριότητες τῶν συλλόγων στήν Κῶ, σύμφωνα μέ τίς ἔως τώρα γνώσεις μας, μπορεῖ νά θεωρηθεῖ τυχαία. Νομίζουμε ἀντίθετα ὅτι στήν Κῶ δέν συνέτρεχαν ἐκεῖνοι οἱ κοινωνικοί καί λατρευτικοί λόγοι πού θά ὀδηγοῦσαν σέ ἰδιαίτερη ἐξέλιξη τήν ἀσκηση τῆς λατρείας στά πλαίσια τῶν συλλόγων στίς διαστάσεις τουλάχιστον πού πῆρε τό φαινόμενο ἄλλοῦ.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΛΛΟΓΩΝ

(Δέν χρονολογοῦνται ἐπιγραφές γνωστές μόνο ἀπό ἀπόγραφο ή πανομοιότυπο).

[Ἄγ]αθοδαιμο[νιασ]ταί Ἀπολ[λ]ωνίου τοῦ Νικίου (NS, 494· LGPN, s.v. Ἀπολλώνιος (351) «imp.»).

Ἄγαθοδαιμονιασταί (θίασος· πβλ. AD, Xp., 38 (1983) [1989], σ. 398).

Ἀθαναῖσταί οἱ [σ]ὺν Ἀσκλη[π]ιάδει (Paton - Hicks, 158 καί σ. 166. Δέν μπορῶ νά συμφωνήσω μέ τό LGPN, I, s.v. Ἀσκληπιάδης (77), ὅταν ταυτίζει αὐτόν τόν Ἀσκληπιάδη μέ τόν ὁμώνυμο ἀρχηγό τοῦ θιάσου

64. Syll.³, 928· βλ. καί S.M. Sherwin-White, σ. 161 καί 168.

65. Segre, *Iscr. Cos*, ED 149· γιά τό θέμα αὐτό στήν Κῶ βλ. S.M. Sherwin-White, σσ. 363-366.

τῶν Ἀλιαστῶν, βλ. παρακάτω, καί τούς χρονολογεῖ ἀδιακρίτως στήν αὐτοκρατορική περίοδο· ἡ S.M. Sherwin-White, σ. 418, ἀντίθετα τούς διακρίνει καί χρονολογεῖ τόν ἐπί κεφαλῆς τῶν Ἀθαναϊστῶν περίπου στόν 1ο π.Χ./ 1ο μ.Χ. αἰ.· ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ W.R. Paton, σ. 166, πού εἶδε τήν πέτρα τήν χρονολογεῖ γενικά στόν 1ο π.Χ./ 2ο μ.Χ.).

Ἀθαναϊσταί οἱ σὺν Διογένει (NS, 490· S.M. Sherwin-White, σ. 430, «imp.»).

Ἀθηναῖσταί Λινδι[αστ]αί καί Δια[ταβ]υριασταί [τοί] σὺν Ἑρμα[γόρα] Σωτηρίδα (Segre, *Iscr. Cos*, EV 223· 2ος αἰ. π.Χ.).

Ἀθηναῖσταί οἱ σὺν (Δ)ρ(άκ)ο[ντι] (Paton - Hicks, 157 καί σ. 166· 2ος αἰ. μ.Χ.).

Ἀλιασταί οἱ σὺν Ἀσκληπιάδῃ (θίασος· NS, 489. Βλ. παραπάνω, s.v. Ἀθαναῖσταί οἱ [σ]ὺν Ἀσκλη[π]ιάδει).

Ἀπολλωνιασταί οἱ σὺν Λευκίῳ Ὀρβίῳ (θίασος· NS, 491).

Ἀσκληπιᾶδαι Κώιοι καί Κνίδιοι (κοινόν· Δελφοί, *BCH*, 80 (1956), σ. 579, στ. 1-3, 4ος αἰ. π.Χ. Γαληνός, ἔκδ. Kühn, τόμ. 10, σσ. 5-6).

Ἀφροδισιασταί οἱ σὺν Εὐτύχῳ (θίασος· *KF*, 40: Ὀρος θηκαῖος κλπ. ἀντί Ὀ[ρος θηκαῖω(ν)] κλπ. Paton - Hicks, 155).

Βακχιασταί οἱ σ[ὺν] Εὐμηλιοδώρῳ (θίασος· NS, 492).

Γρυτοπῶλαι (NS, 466 - ἐποχή Αὐγούστου - αὐτοκρατορική περίοδος).

Διὸς Σωτῆ[ρο]ς καί Ἀστά[ρ]της (θίασος· NS, 496 μέ τή διόρθωση τοῦ A. Wilhelm, *AM*, 1926, σ. 10).

Εἰσιασταί (ἔρανος· Segre, *Iscr. Cos*, EV 278 - 1ος αἰ. π.Χ.).

ἔμποροι· τοῖ ἔμποροι καί τοῖ ναύκλαροι τοῖ ὀρμώμενοι ἐκ τᾶς πόλιος (Segre, *Iscr. Cos*, ED 178 A, στ. 22-24 - τέλη 3ου αἰ. π.Χ.).

Ἐνατισταί καί δεκατισταί οἱ σὺν Ἀθηναγόρα (Segre, *Iscr. Cos*, EV 13 - 1ος αἰ. π.Χ.).

Ἑρμαῖστ[αί] οἱ σὺν Νικηφόρ[ω] τῷ Ἑρμαίου Λαοδικέως (θίασος· Paton - Hicks, 156 (Ἑρμαῖστ[ᾶν] τῶν σὺν Νικηφόρ[ω] τῷ κλπ.) καί σ. 166 - 1ος αἰ. π.Χ./ 2ος μ.Χ.).

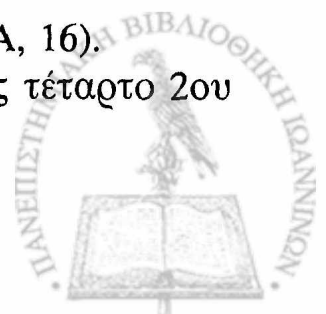
Εὐδίας Ἀφροδίτης αἱ σὺν Τερτία Αὐδία Δωροθέα (θίασος· NS, 495 - ρωμαϊκῆς περιόδου).

ἰατροί, Paton - Hicks, 37, στ. 54, Fr. Sokolowski, *LSCG*, 151 A, 53. Ὀ.π., 154, A 19. Segre, *Iscr. Cos*, ED 55, [15].

Ἰσιασταί οἱ σὺν Κτ- - - (θίασος· NS, 493).

κεραμεῖς (*LSCG*, 151 A, 53-54. Segre, *Iscr. Cos*, ED 55 A, 16).

κωποξύσταί (*LSCG*, 168, στ. 17-18· τελευταῖο πιθανῶς τέταρτο 2ου αἰ. π.Χ., βλ. παραπάνω σημ. 41).

- λιβανοπ(ῶ)λαι (*Syll.*³, 1000, 15, Fr. Sokolowski, *LSCG*, 168, 15).
 ναύκλαροι (βλ. ἔμποροι).
 ναυπηγοί (Paton - Hicks, 129 - αὐτοκρατορική περίοδος).
 νεωλκοί (*LSCG*, 168, στ. 22-23· τελευταῖο πιθανῶς τέταρτο 2ου αἰ. π.Χ., βλ. παραπάνω σημ. 41).
 οἱ σὺ[ν Ἀγ]ησιμ[άχῳ] (θίασος· *NS*, 497).
 οἱ σὺν Παρμενίσκῳ (θίασος· Paton - Hicks, 407).
 [οἱ] Κῶων ναῦτ[ραι] (Segre, *Iscr. Cos*, EV 356 - 2ος αἰ. μ.Χ.).
 ὁμότεχνοι (Paton - Hicks, 324, στ. 5).
 Ὀσειριασταὶ τοὶ σὺν Ἰάσ[ωνι Βωλίχου] (σύνοδος· Segre, *Iscr. Cos*, EV 375 - 2ος αἰ. π.Χ.).
 Σεραπιασταὶ (Σεραπιαστ(ῶ)ν vel -ᾶν· Paton - Hicks, 371 b).
 συμπορευόμενοι παρὰ Δ[ία Ὑ]έτιον (κοινόν· Paton - Hicks, 382, *Syll.*³, 1107).
 τοὶ σὺν Μεν<ί>ππῳ (θίασος· G. Pugliese-Carratelli, *Il damos Coo di Isthmos*, *ASAA*, 1963-64 [1965], σ.182, XXV. S.M. Sherwin-White, σ. 361, σημ. 594: 3ος-2ος αἰ. π.Χ. καὶ σ. 549, σημ. 6 διόρθωση τοῦ στ. 3 σέ Κλεύμαχος. *LGPN*, I, s.v. Μένιππος (19), 2ος αἰ. π.Χ.).
 τοὶ χρώμεγοι τῷ ἐμπ[ορίῳ] (Segre, *Iscr. Cos*, EV 230 - 1ος αἰ. π.Χ./ 1ος αἰ. μ.Χ.).
 χαλκεῖς (*LSCG*, 151 A, 53-54. Segre, *Iscr. Cos*, ED 55 A, 16).
 - - - (θίασος· G. Pugliese-Carratelli, «Il damos Coo di Isthmos», *ASAA*, 1963-64 [1965], σ.182, XXIV. S.M. Sherwin-White, σ. 361, σημ. 594: 3ος-2ος αἰ. π.Χ. *LGPN*, I, s.v. Ἀριστίων (60), c. 200).
 - - - (θίασος· Segre, *Iscr. Cos*, EV 346 - 1ος αἰ. μ.Χ.).
 - - - (θίασος· *ΑΔ, Χρ.*, 39 (1984) [1989], σ. 335).
 - - - (κοινόν· Segre, *Iscr. Cos*, ED 102 - 2ος αἰ. π.Χ.).
 - - - (κοινόν· L. u. K. Hallof-Chr. Habicht, *Chiron*, 28, 1998, σ. 128, 16, στ. 7).
 [- - - στ]αὶ τῶν σ[ὺν Δι]ονυσίω[ι] (θίασος· *KF*, 41).
 - - - σὺν Ν- - - (Paton - Hicks, 159 καὶ σ. 166-1ος αἰ. π.Χ./ 2ος μ.Χ.).
 - - - τ[- - -] / [- - -] (θίασος· *NS*, 498).

RESUME

LES ASSOCIATIONS A COS ANTIQUE

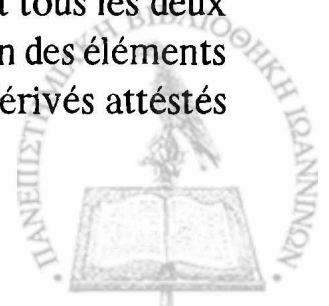
Par
Vassa Kontorini

Le présent article est un essai de synthèse de nos connaissances à propos des associations - dans leur grande majorité de thiasés - à Cos antique. Les documents qui s'y rapportent sont pour la plupart des bornes funéraires, trois décrets, quelques inscriptions honorifiques et certaines dédicaces. L' a étudié le nom, l'organisation, la composition des associations ainsi que certaines questions concernant les associations à caractère religieux et professionnel (nombreuses mentions). Quant à leurs sépultures (*θηκαῖα*), la découverte récente lors de fouilles dans la nécropole de la ville de Cos d'une borne nommant un thiasé des Agathodaimoniastai permet maintenant d' identifier un secteur, ou une phase au moins de ce secteur, avec les tombes de ce thiasé.

Le nom des associations à Cos, à l'exception des syntekniai, comprend presque toujours, outre le nom de la divinité, celui du fondateur ou du président: par ex., [*ὄρος*] *θηκαίων* [*θίασου*] *Ἀθανα[ί]στᾶν τῶν* [*σὺν*] *Ἀσκλη[π]ιάδει*. Ce formulaire pourrait être reconnu comme un trait caractéristique de ces groupes dans l'île.

L'a. montre que le texte *NS, 492* ---- *άνεος, Εὐμηλιόδωρος Διοκλεῦς θίασω Βακχιαστᾶν τῶν σ[ὺν] Εὐμηλιοδώρῳ*, unanimement considéré comme une borne funéraire, est en fait une dédicace à cause de sa syntaxe: ici le sujet n'est pas *ὄρος θηκαίων* (ou *θίασου*), comme d'habitude dans les bornes de Cos, mais une ou plusieurs personnes, tandis que le substantif *θίασος* est au datif.

Particulièrement intéressante se révèle l'épiclèse d'Aphrodite comme Eudia, connue par la borne *ὄρος θίασου Εὐδίας Ἀφροδίτης τῶν σὺν Τερτία Αὐδία Δωροθέα* et reconnue par son premier éditeur comme un *hapax*. Etude de l'adjectif *εὐδιος*, -ον et du substantif *εὐδία* signifiant tous les deux «le calme», «la sérénité», «le beau temps» en parlant aussi bien des éléments de la nature que des sentiments. Etude des anthroponymes dérivés attestés

dès l'époque archaïque à Chypre. L'a. propose d'interpréter cette Aphrodite Eudia (à signaler le type ionien de son nom), adorée dans une île par un thiasé présidé (ou fondé) par une femme, comme une divinité qui assure la sérénité des sentiments et / ou de la mer. Dans ce dernier cas, elle pourrait être à Cos, ainsi qu'ailleurs, une divinité protectrice de la navigation, et ce serait notre seule proposition si le président du thiasé était un homme.

Par ailleurs l'a. fait plusieurs remarques concernant les supports des inscriptions et signale que, contrairement à ce qui se passait à Rhodes, il apparaît qu'à Cos les *ἀνδριαντίδια* n'étaient pas rares.

Tous ces documents nous révèlent un nombre certes considérable d'associations à Cos - au nombre d'environ 45; leur liste figure à la fin de l'article - mais en fait ils nous apprennent peu de choses sur leur vie religieuse et sociale. Ceci peut s'expliquer par le fait que dans leur majorité il s'agit de brèves bornes funéraires. Une autre raison pourrait être l'absence de renseignements nouveaux (le *corpus* des inscriptions est en préparation, les documents inédits sont abondants alors que les fouilles dans l'île sont en plein développement). Néanmoins la prise en considération de l'ensemble de l'épigraphie de Cos amène l'a. d'envisager une autre explication, qui peut tenir à la structure sociale même de Cos hellénistique. En fait les trois tribus doriennes ainsi que de nombreuses subdivisions ont joué un rôle très important dans le culte de l'île, «the corporate activity of the tribesmen was mainly restricted to cult, which became part of the tribes' real raison d'être and provided some continuity with the past» remarque judicieusement S. M. Sherwin-White. Au bout du compte l'a. se demande si le manque de renseignements plus riches sur la vie des associations à Cos est bien dû au hasard. Elle pense plutôt dans l'état actuel de nos connaissances qu'à Cos les structures sociales et religieuses n'ont guère favorisé le développement du culte, tel qu'on le voit dans les associations ailleurs en Grèce.

